

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЦЕНТР ОХОРОНИ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК АРХЕОЛОГІЇ УПРАВЛІНЯ
КУЛЬТУРИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
ПОЛТАВСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

**ЗВІД
ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ
ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ:
ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ**

Лохвицький район

Полтава
ТОВ «АСМІ»
2012

УДК: 904(457.53)
ББК: 63.3(4Укр-4Пол)-7
3-43

**Друкується за рішенням Вченої ради Полтавського краєзнавчого музею.
Протокол № 8 від 29 серпня 2012 р.**

Головна редакційна колегія:

Волошин Ю.В., доктор історичних наук, Полтавський національний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка;
Киридон А.М., доктор історичних наук, Київський міжнародний університет;
Кривошея В.В., доктор історичних наук, заступник директора Українського інституту національної пам'яті;
Мокляк В.О., заступник директора з наукової роботи Полтавського краєзнавчого музею, заслужений працівник культури України;
Моргунов Ю.Ю., доктор історичних наук, Інститут археології Російської Академії Наук;
Пархоменко В.О., заступник – керівник апарату Полтавської облдержадміністрації;
Супрун Т.Ю., учений секретар Полтавського краєзнавчого музею, заслужений працівник культури України;
Супруненко О.Б., кандидат історичних наук, заслужений працівник культури України;
Титаренко В.П., доктор історичних наук, Полтавський національний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка;
Титова О.М., кандидат історичних наук, директор Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК;
Фасій Г.І., начальник управління культури Полтавської облдержадміністрації;
Фесик К.Б., директор Полтавського краєзнавчого музею, заслужений працівник культури України;
Якименко М.А., доктор історичних наук, професор, Полтавська державна аграрна академія.

Упорядкування, підготовка до друку В. О. Мокляка

***При передруку, чи іншому використанні матеріалів, посилання на джерело обов'язкове.
Відповідальність за достовірність наведених фактів,
правильність цитування несуть автори статей.***

Автори статей: В.А. Андрієць, А.С. Ароян, В.В. Бережна, С.І. Бочарова, О.О. Вільмовська, В.А. Войналович, І.М. Гавриленко, В.В. Касьян, О.В. Коваленко, О.С. Лимар, Л.М. Лугова, Р.С. Луговий, І.С. Мельникова, В.О. Мокляк, Ю.Ю. Моргунов, А.М. Наговіцина, М.І. Назаренко, Г.М. Некрасова, В.А. Павленко, О.В. Пальчик, Ю.О. Пуголовко, Н.М. Сиволап, О.А. Скирда, О.В. Стригіна, О.Б. Супруненко, А.І. Тимошук, О.М. Ткаченко, Н.Я. Цехмістро, Н.Ф. Шаповал, Ю.О. Шилів, Н.Д. Янко.

Звід пам'яток історії та культури України: Полтавська область.
3-43 Лохвицький район [Текст] = Register of Monuments of History and Culture of Ukraine: Poltava Region. Lohvitsa district / Полт. краєзн. муз.; В.А. Андрієць, А.С. Ароян, В.В. Бережна та ін.; голов. ред. кол.: Ю.В. Волошин, А.М. Киридон, В.В. Кривошея та ін.; [упорядн., наук. ред. В.О. Мокляк]. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2012. – 440 с.

ISBN 978-966-182-223-7

Пропоноване увазі читача видання продовжує серію публікацій матеріалів до «Зводу пам'яток історії та культури України», що знаходяться на території Полтавської області. Даний випуск присвячений пам'яткам природи, археології, історії, архітектури та техніки, що розташовані на території Лохвицького району Полтавської області.

УДК: 904(457.53)
ББК: 63.3(4Укр-4Пол)-7

© Полтавський краєзнавчий музей, 2012.
© В.А. Андрієць, В.О. Мокляк, В.В. Шерстюк,
О.А. Скирда, ілюстрації, 2012
© ТОВ «АСМІ», оформлення, 2012

ISBN 978-966-182-223-7

домінуванням дуба звичайного, клена гостролистого, липи серцелистої, що займають перший ярус. Другий ярус складають: клен польовий, в'яз гладкий, груша дика, яблуня лісова, підлісок – бруслина бородавчаста, ліщина звичайна. Травостій має мозаїчний характер. На окремих ділянках (особливо на схилах ярів) домінує осока волосиста, на більш освітлених ділянках (переважно узліссях) зростає зірочник ланцетolistий, подекуди зустрічаються регіонально рідкісні види – зубниця бульбиста та п'ятилиста.

По дніщу урочища протікає р. Лаптур, заросла вологолюбними рослинами.

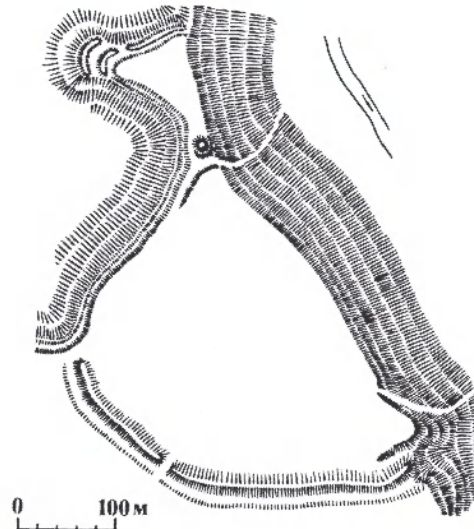
Тваринний світ заказника представлений 114 видами, з яких 4 – занесені до Червоної книги України, 1 – до Європейського Червоного списку, 6 є регіонально рідкісними. Серед них: горностай, підорлик великий, голубсиняк, вівчарик весняний, кропивник, дрізд білобровий, мухоловка мала, гадука звичайна.

Джерела та література: НА ПКМ. – Спр. № 01-116. – Арк. 119; Байрак О.М., Заболотна Т.І., Слосар М.В. Заповідними стежками Лохвицького краю. – Полтава: Дивосвіт, 2011. – С. 47, 119–129, 171–172, 176–179.

О.О. Вільмовська, В.В. Бережна

396. Археологічний комплекс: городище та поселення епохи бронзового віку, скіфського часу (VI – IV ст. до н.е.), черняхівської культури (кін. III – IV ст. н.е.), слов'яно-руської доби (IX – X, XI – XIII ст.) (археол.)

Відрогове городище знаходиться на східній околиці села, в урочищах Дитинець та Гуродок. Майданчик з укріпленнями розташований на високому відрозі третьої тераси правого берега р. Сули, з відносною висотою 65 м над

рівнем заплави. Складається з двох частин, з'єднаних перешийком, що поглиблений за допомогою рову.

Комплекс відомий за анкетуванням Центрального статистичного комітету 1873 р. й опитовими листами Статистичного бюро Полтавського губернського земства. Вперше обстежувався М.Д. Ренським 1925 р., вивчався М.М. Семенчиком 1928 р. У 1946 р. городище відвідав Ф.Б. Копилов, 1948 р. – І.І. Ляпушкін, 1969 р. – А.О. Моруженко. 1971 р. обидва городища обстежені М.П. Кучерою та О.В. Сухобоковим, а в 1981 р. шурфувалися Ю.Ю. Моргуновим. Невеликі дослідження виконані експедицією «Сула» Інституту археології НАН України під керівництвом Ю.В. Болтрика у 1991 – 1992 рр. (керівник розкопок – В.П. Білозор). Востаннє стан пам'ятки засвідчений обстеженнями Р.С. Лугового та В.В. Касьяна 2010 р.

Північна частина (безпосередньо ур. Дитинець) має підтрикутну в плані форму. Його розміри складають 75 x 100 м, площа 0,4 га. Поверхня вкрита лісом і задернована. Східний бік укріплень прилягає до крутих урвищ корінного берега р. Сули. Північний та західний (останній звернений до

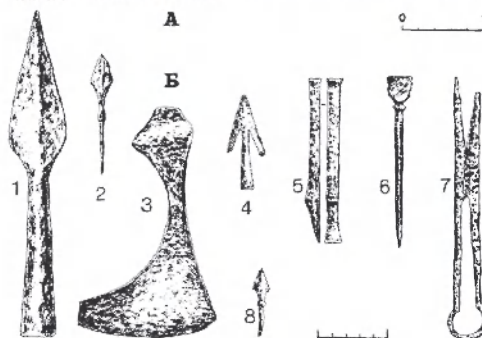
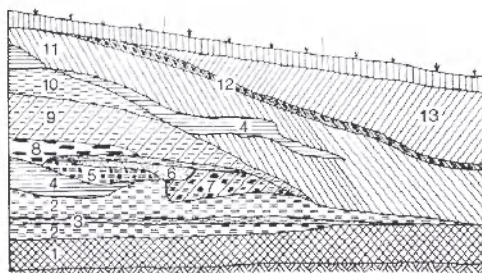
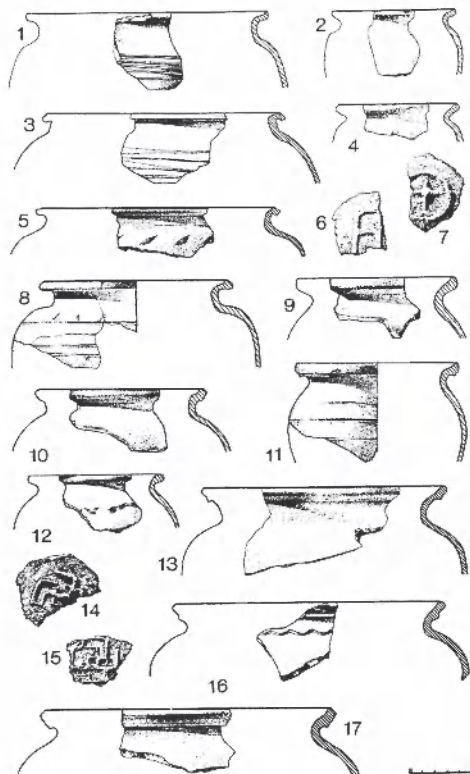
байраку) – найбільш пологі схили Дитинця та всього відрогу, – ескарповані. Уздовж зовнішнього краю ескарпу простежений невисокий вал. Західний кут схилів до яру підсилений двома валами висотою близько 1 м. З південного напільного боку, що звернений впритул до плато, зайнятого сучасним кладовищем і селом, майданчик захищений потужним баштоподібним валом висотою 2,5 – 3,0 м та шириною 10 м і більше, а також заплелим широким ровом завглибшки близько 1 м. В'їзд огинає вал і перетинає рів, одним боком входячи до південної частини майданчика, а зі сходу – спрямований у бік заплави ріки. Культурний шар Дитинця товщиною 0,4 м слабко насичений ліпною роменською та гончарною давньоруською керамікою рубежу XI – XII – першої половини XIII ст. Роменські матеріали супроводжує невелика кількість уламків гончарного «манжетоподібного» посуду X – початку XI ст.

Розріз внутрішньої частини валу показав, що за роменської культури його основа лягла на відрізаний ровом підвищений виступ видовженої з півдня основи всього відрогу; зверху неї близько середини XII ст. була зведена давньоруська башта з оплелим насипом, що у підшві має розміри 20 x 30 м. Висота цього підвищення – 3 – 4 м, уточнений діаметр центрального підвищення – 10 x 12 м. Його схили складені з материкової глини. Східний сек-

тор майже нависає над крутим урвищем яру. Біля цього курганоподібного узвишся проходить невисокий (до 1 м) допоміжний вал. Є припущення, що тут за часу феодальної роздробленості Русі знаходилися ворота, до яких вів узвіз з боку заплави р. Сули, прикритий підвищенням башти. Нині рештки цієї споруди перекопані дослідниками і скарбощукачами кінця 1990-х рр. Вони мають вигляд глибоких траншей, оголень масиву насипу та ям від шурфів. Охоронний знак знищено.

Південна частина пам'ятки (ур. Городище), вірогідно, укріплений посад, займає основу відрогу підтрикутної в плані форми, розміром 250 x 340 м (площа, відповідно, – 3,9 га). Поверхня нерівна, розорюється майже до гребеню валу, зайнята городами, перетинається з південного боку смугою дерев та кущів. Східний бік майданчика спирається на крутий схил до річки (туди веде пандус спуску). Більш похилий північний схил до яру відрізаний ескарпом, а з півдня майданчик захищений дугоподібним у плані валом висотою 2,5 м і заплелим ровом. Наразі вал перерізаний у двох місцях. Давнім, як вважають дослідники, був в'їзд із західного боку.

Культурний шар в ур. Городище, у центральній, підвищеній частині, має потужність близько 2 м, ближче до країв він виклинюється до товщини не більше 0,6 м. Дослідження валу показали, що він був зведений на культурному шарі епохи бронзового віку в скіфський час. Після потужної пожежі, що знищила укріплення, оборонні стіни зводилися вже за давньоруської доби. Нова реконструкція стратиграфічно і за керамікою датується часом близько середини XII ст. Вище залягали сліди ще двох ремонтів другої половини XII – початку XIII ст. На майданчику відзначені рештки садиби кінця XIX – початку XX ст., залишки споруд якої міс-

цями зриті «металодетекторщиками» в пошуках металообробу і монет.

На розораному майданчику Городища виявлена доволі представницька добірка підйомних матеріалів. Основна частина кераміки відноситься до давньоруського часу, починаючи від рубежу XI – XII до середини XIII ст. Траплялося й чимало уламків ліпного посуду епохи енеоліту-бронзового віку (пивихинська, бабинська та бондаринська культури), скіфського часу і роменської культури. Серед знахідок – точильні камені, шиферні пряслиця, ромбоподібний наконечник стріли з розширенням посередині пера, характерний для XII – XIII ст. Знайдені також залізні черешковий з бічними виступами та двошиповий втульчастий наконечники стріл XI – XII і XII – першої половини XIII ст., грушоподібні хрестопрорізнi бубонці середини X – середини XII ст., залізні долото, писало, пружинні ножниці і невизначена свинцева актова печатка, а неподалік від городища – залізний наконечник на спис X – XI ст.

Під час розкопок 1992 р. траншеєю з прирізкою загальною площею 68 кв. м встановлена потужність культурних нашарувань у 0,6 – 0,8 м та залягання на рівні 0,4 м уздовж всього розкопу виразного шару перепаленої глини, шматків печини і кераміки XII – першої половини XIII ст., пов'язаних із пожежею та ворожим нападом на укріплення. Виявлені шари відносяться до скіфського і давньоруського часів. Під час розкопок досліджено вісім господарських споруд: сім ям давньоруської епохи та одну – скіфського часу. Рештки господарської споруди VI – IV ст. до н.е. виявилися двокамерним льохом, загальною глибиною 2,65 м та розмірами 2,2 x 3,5 м. Знахідки з нього репрезентовані винятково уламками ліпного посуду, характерного для лісостепової культури скіфського часу Посульсько-

го локального варіанту доби раннього залізного віку. Серед давньоруських предметів з господарських ям наявні: залізні ключ, фрагменти серпа, ножа, вудил, цвяха, браслету. Є уламок гончарного керамічного світильника.

Спорудження городища як за скіфської, так і за давньоруської епох пов'язується з функціонуванням зручного броду в 1,5 км вище за течією р. Сули.

Матеріали розвідкових обстежень та розкопок зберігаються в Державному Ермітажі Російської Федерації у м. Санкт-Петербурзі, Лохвицькому, Лубенському і Полтавському краєзнавчих музеях, найбільша колекція – у Національному музеї-заповіднику українського гончарства в Опішному, виразна добірка випадкових знахідок свого часу прикрашала Свирідівський громадський музей історії села.

Селище епохи Київської Русі (XI – XIII ст.) (археол.)

Розташоване в східній частині села, на захід та південь від городища.

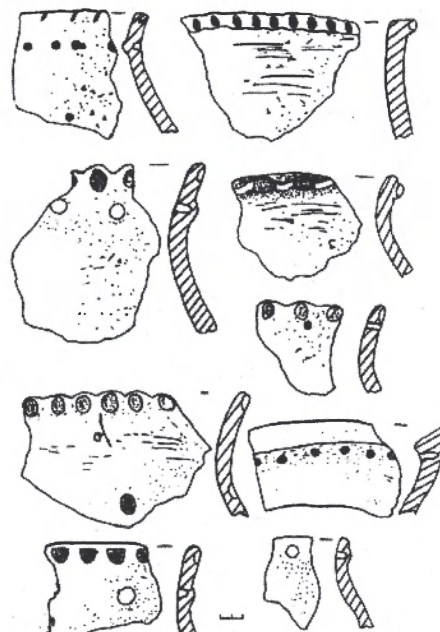
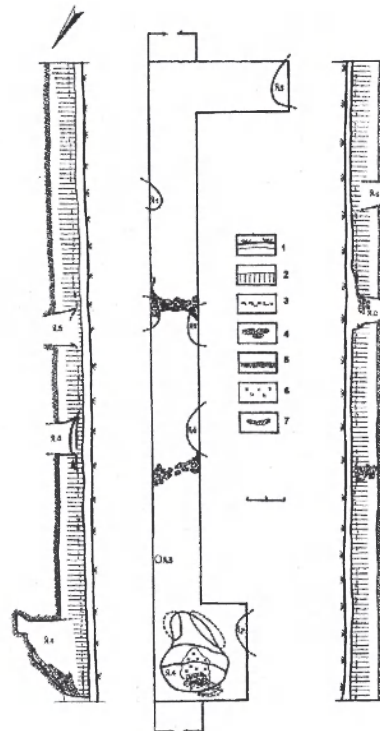
Обстежувалося Ю.Ю. Моргуновим 1981 р., оглядалося О.В. Сидоренком 2009 р.

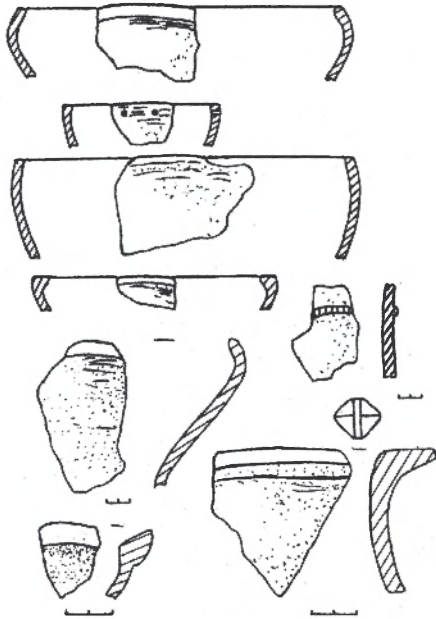
Займає край високого (з відносною висотою близько 65 м) плато третьої надзаплавної тераси правого берега р. Сули. Точні розміри не визначені. Загальна площа нараховує приблизно 15 га. Поверхня забудована і частково використовується під городи та присадибні ділянки.

Культурні нашарування, за оголеннями, мають потужність 0,6 – 0,8 м, містять давньоруські матеріали XI – XIII ст. Тут же знайдена залізна сокира XI ст.

Колекції підйомних матеріалів зберігалися у Лохвицькому краєзнавчому та Свирідівському громадському музеї історії села.

Джерела та література: Ренский М.Д. Раскопки Лохвицкого музея в 1924 г.

под руководством М.Д. Ренского // Архив Лохвицкого краеведческого музея. – Арк. 40; Семенчик М.М. Звіт про роботу Роменського музею 1928 р. // НА ІА НАНУ. – Ф. ВУАК. – № 202/7. – Арк. 1–2, 4; Копилов Ф.Б. Звіт про роботу Посульської археологічної експедиції в 1946 р. // НА ІА НАНУ. – Ф.е. – 1946/22. – № 431. – Арк. 13–14; Моруженко А.А. Отчет Лесостепной скифской экспедиции Дон. ГУ о разведках и раскопках в бассейне Ворсклы в 1969 г. // НА ІА НАНУ. – Ф.е. – 1969/97. – № 5642. – 35 арк.; Кучера М.П., Сухобоков О.В. Звіт про роботу Лівобережного розвідзагону Інституту археології АН УРСР за 1971 р. // НА ІА НАНУ. – Ф.е. – 1971/17а. – 74 арк.; Моргунов Ю.Ю. Отчет о работе Посульской разведочной группы ИА АН СССР в 1981 г. на территории Сумской, Полтавской и Черкасской областей УССР // НА ІА НАНУ. – Ф.е. – 1981/33. – Арк. 23–24; Луговий Р.С., Касьян В.В. Звіт про археологічні розвідки у Лохвицькому, Семенівському та Великобагачанському районах Полтавської області у 2010 році // НА ІА НАНУ; НА ЦОДПА. – Ф.е. – Спр. 667. – Арк. 20. – Рис. 97–100; Падалка Л.В. О древних городках, городищах и насыпных валах на территории нынешней Полтавской губ. // Тр. ПУАК. – Полтава: изд. ПУАК, 1905. – Вып. 1. – С. 185;

Макаренко Н. Городища и курганы Полтавской губернии: (Свод топографических сведений). – Полтава: изд. ПУАК, 1917. – С. 29; Іллінська В.А. Розвідка пам'яток скіфського часу на Посуллі 1946 р. // Археологічні пам'ятки УРСР. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1949. – Вип. 2. – С. 146; Ляпушкин И.И. Днепровское лесостепное Левобережье в эпоху железа // МИА. – Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1961. – № 104. – С. 132; Ильинская В.А. Скифы Днепровского лесостепного Левобережья: (Курганы Посулья). – Киев: Наукова думка, 1968. – С. 21–22; Сидоренко Г.О., Махно Є.В., Телегін Д.Я. Довідник з археології України: Полтавська область. – Київ: Наукова думка, 1982. – С. 66; Кучера М.П., Сухобоков О.В. и др. Древнерусские поселения Среднего Поднепровья: Археологическая карта. – Киев: Наукова думка, 1982. – С. 144; Полтавщина: Енциклопедичний довідник / За ред. А.В. Кудрицького. – Київ: Українська енциклопедія, 1992. – С. 858; Куза А.В. Древнерусские городища X–XIII вв.: Свод археологических памятников. – Москва: изд. ИА РАН, 1996. – С. 188–189; Моргунов Ю.Ю. Древнерусские памятники поречья Сулы. – Курск: изд. ИА РАН, Курск. гос. обл. музея археологии, 1996. – С. 57–61; Гейко А.В. Свиридівське городище // АЛІУ. – Полтава: Археологія, 1997. – № 1–2. – С. 56–58; Білозор В.П., Гейко А.В. Нові дослідження на Свиридівському городищі // АЛІУ. – Полтава: Археологія, 2001. – № 1 (11). – С. 74–77; Білоусько О.А., Супруненко О.Б., Мироненко К.М. Середньовічна історія Полтавщини (V–I половина XVI ст.): Підручник для 7-го кл. загальноосвітньої школи. – Полтава: Оріяна, 2004. – С. 82.

Ю.Ю. Моргунов, О.Б. Супруненко

397. Городище, (середньовіччя) (археол.)

Знаходиться за 2,6 км на південний схід від села, та за 0,5 км на південь від с. Лука, за 0,2 км від мосту через річку, у заплаві правого берега р. Сули, в ур. Крупське.

Виявлене Р.С. Луговим, В.В. Касьяном у 2010 р.

Вірогідно, більша і основна частина городища знаходилася на відрогоподібному виступі правого високого

Наукове видання

Упорядник – **МОКЛЯК** Володимир Олександрович

**ЗВІД ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ:
ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ**

Лохвицький район

Відповідальні за випуск: В.О. Мокляк, Т.Ю. Супрун, К.Б. Фесик.
Комп'ютерна верстка – Є.А. Кулинич.

Підписано до друку 29.11.2012 р.
Формат паперу 70×100/16.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 35,8. Тираж 300 пр. Зам. № 6071.

Видавець і виготовлювач ТОВ «АСМІ».
36011, м. Полтава, вул. В. Міщенко, 2.
Тел./факс: (0532) 56-55-29.

Свідectво суб'єкта видавничої справи
серія ДК №3357 від 25.12.2008 р.